

хайло Грушевський відмовився від праці над організацією університету. Ректором першого українського вільного університету став проф. Ол. Колесса. Відкриття університету у Відні відбулося 17 січня 1921 р. [9]. У Відні, на початку 1921 р. було обнародовано відозву до українського громадянства "Український вільний університет". Це був перший офіційний документ українського вільного університету, у якому окреслена програма діяльності нового університету. Головним принципом, яким керувалися основоположники й організатори Українського університету було надати йому характер храму української науки, незалежної від будь-яких громадських чинників. Незважаючи на величезні зусилля фондаторів університету, фінансові та інші організаційні проблеми стали на перешкоді його перетворення в справжній вищий науковий заклад. На засіданнях Ради УВУ розглядалося питання про те, яким чином перевести університет до Праги. Однак найголовнішою причиною, що унеможлилювала успішне розгортання УВУ в Австрії, була поступова втрата Віднем ролі основного центру української еміграції в Європі, яким з 1921 р. стала Прага. Українська еміграція в міжвоєнній Чехословаччині складалася в переважній мірі з інтелігенції, учнівської та студентської молоді. Це стало, зокрема, основною причиною переведення українського вільного університету в Прагу. Питання про переведення УВУ з Відня до Праги почало втілюватися в життя ще в лютому 1921 р., коли до його керівництва звернулася з листом Рада Української академічної громади в Чехословаччині. Це була найбільша в Празі студентська організація, заснована ще в 1919 р. У листі повідомлялося, що численна українська студентська колонія, не маючи можливості здобувати освіту рідною мовою, відчуває велику потребу глибокого пізнання своєї історії, культури і тому звертається з проханням про перенесення УВУ з Відня до Праги. Рада університету, обговоривши цей лист, вирішили прискорити процес переведення університету. 23 жовтня 1921 р. за участю численних представників чехословацького уряду, наукових товариств і вузів Чехословацької Республіки, української еміграції та іноземних гостей відбулося урочисте відкриття Українського вільного університету в Празі [4].

Після невдалої спроби керувати Українським вільним університетом, у жовтні 1921 р. Михайло Грушевський бере активну участь в організації семінарських занять у студентському товаристві "Драгоманівська громада" у Відні. Досить часто читає студентам лекції в

різних місцевих студентських товариствах. Навіть за кордоном Михайло Сергійович не забуває про тяжке життя земляків на Батьківщині, про це свідчить той факт, що в листопаді 1921 р. він очолює товариство допомоги голодуючим в Україні. Завданням цього товариства було зібрати якомога більше пожертв і відіслати потребувачам на Україну. збиралися не лише кошти але й одяг, їжа та предмети побуту [3].

Михайло Грушевський користувався авторитетом як серед студентів так і серед професорсько-викладацького складу. У Празі, в Українському педагогічному інституті, було проголошено конкурс на посаду викладача історії України. Грушевський узяв участь у конкурсі і більшістю голосів був обраний на цю посаду. У свою підтримку він отримав 13 голосів, лише 8 було проти [1]. Михайло Сергійович не поспішав посідати запропоновану посаду, оскільки прагнув повернутися на Батьківщину і продовжити свою боротьбу за незалежність українського народу.

У 1924 р. разом зі своєю дружиною та донькою Михайло Грушевський повернувся до Києва, де продовжив свою наукову діяльність. Хоч в еміграції учений перебував лише п'ять років, можна говорити про вагомий внесок у наукову діяльність. Під час свого перебування за кордоном він відіграв важливу роль в організації студентського життя в еміграції та поширення національних ідей серед іноземців. М. Грушевський у місцевих періодичних виданнях друкував статті про Україну та проблеми, які переживає український народ, для того, щоб розкрити очі всьому світу про український народ і про Україну.

1. *Абросимова С.* Листи М. Грушевського // Український історик. – 1996. – Ч. 1–4.
2. *Винар Л.* Найвидатніший історик України М. Грушевський (1866–1934 рр.). – К., 1985.
3. *Верстюк В. Ф., Пиріг Р. Я.* Михайло Грушевський: коротка хроніка життя. – К., 1996.
4. *Віднянський С. В.* Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.). – К., 1994.
5. *Дуднік О.* Еміграція та рееміграція українського студентства (1920–1921 рр.) // Український збірник. – К., 2002.
6. *Кураєв І. Ф.* М. Грушевський (1866–1934) // Український історик. – Мюнхен, 1996. – Ч. 1–4.
7. *Краківський О. М.* Грушевський під час еміграції 1919–1924 рр. // М. Грушевський і Західна Україна: доповіді і повідомлення наукової конференції. – Л., 1995.
8. *Мартос Б. М. С.* Грушевський, яким я його знав // Український історик. – Мюнхен, 1966.
9. *Наріжний С.* Українська еміграція: культурна праця української еміграції. – Прага. – 1942. – Ч. 1.
10. *Троцинський В. П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище // НАН України. Ін-т соціології. – К., 1994.
11. Український студент. – Прага, 1922. – № 5. – Груд.

Надійшла до редколегії 14.03.06

Н. Шевченко, канд. іст. наук

БРИТАНСЬКА КРИЗА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ ЯК "ПРОБЛЕМА БАГАТОСКЛАДОВОГО КОРОЛІВСТВА" (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАЦЬ К. РАССЕЛЛА)

Проаналізовано концепцію британської національної історії першої половини XVII ст., викладену в працях сучасного британського історика К. Расселла. Спеціальну увагу приділено дослідженню особливостей застосування істориком системного підходу для вивчення цього періоду.

The conception of British national history of the first half of the XVIIth c. elaborated in the works of modern British historian K. Russell is analyzed in this article. The special attention is paid for the researching of peculiarities of system method used by the historian for the studying of this period.

Події в Англії XVII ст. традиційно викликають підвищений інтерес у британських істориків. Про це свідчить кількість як спеціальних робіт, присвячених окремим проблемам, так і загальні праці про період англійської історії ранньомодерного часу. Особливості розвитку британської історичної науки в XX ст. позначилися і на тематиці досліджень з історії XVII ст.: з'явилися нові перспективні напрями наукових пошуків, було застосовано оригінальні підходи та методики до вивчення одного із ключових періодів національної історії [1].

Наприкінці XX ст. цікавий погляд на подію, яку традиційно називають Англійською революцією, було запропоновано відомим сучасним британським істориком Конрадом Расселлом, професором Оксфордського університету та Кінгс-коледжу (Лондон). Він спробував проаналізувати ситуацію в Англії в першій половині XVII ст. не в суто локальному контексті, а в ширшому – загальнобританському вимірі. Згідно із його концепцією, конфлікт в Англії в 40-ві рр. XVII ст., події в Шотландії та Ірландії слід розгля-

дати як "проблему багатоскладового королівства", яке в цей період переживало складний етап трансформації на шляху досягнення британської єдності. Запропонована К. Расселлом схема дає оригінальне пояснення причин кризи, що охопила Британські острови.

Свої ідеї історик виклав у низці наукових публікацій, які побачили світ у 90-х рр. XX ст. і пройшли наукову апробацію в ході прочитаного ним в 1987–1988 рр. курсу лекцій в Оксфордському університеті [2, 3, 4, 5, 6, 7].

Науковий доробок К. Расселла в дослідженні саме цього аспекту британської національної історії XVII ст. ще не став предметом спеціального вивчення у вітчизняній історичній науці, а це зумовлює наукову цінність цього історіографічного дослідження. Отже, метою статті є аналіз наукового доробку К. Расселла 90-х рр. XX ст., дослідження запропонованої ним інтерпретації британської історії першої половини XVII ст.

Ключовою подією, яка справила вирішальний вплив на подальший перебіг процесів на Британських островах, стало сходження на англійський престол у 1603 р. шотландської династії Стюартів. З приходом нової династії відбувається реальне об'єднання трьох королівств – Англії, Шотландії та Ірландії – під владою одного монарха, і саме звідси бере початок так звана *британська проблема*, або *проблема багатоскладового королівства*, яку досліджує К. Расселл.

Історик спробував дати пояснення, чому між 1639 та 1642 рр. Чарльз I зіштовхнувся зі збройним опором абсолютно в усіх трьох своїх королівствах, і, принаймні у двох з них, цей опір перетворився на Громадянську війну. Найменш вірогідним, на думку К. Расселла, є довільне збігання цих кризових процесів на порівняно невеликій території і в один і той же хронологічний проміжок часу [7, с. 525].

Застосувавши системний підхід для вивчення ситуації в кожному із трьох королівств окремо, К. Расселл дійшов висновку, що не соціальні чи економічні фактори спровокували нестабільність, а стиль і методи управління Чарльза I та "сам факт об'єднання трьох абсолютно різних королівств, які тільки можна було знайти в усій Європі" [7, с. 525]. Отже, несумісність їх соціально-економічних структур та політичних інститутів стала джерелом кризи багатоскладового королівства і визначила перебіг подій упродовж першої половини XVII ст.

Особливу увагу К. Расселл приділив дослідженню релігійного чинника та його ролі в загостренні системної кризи [8, с. XXV]. Історик вважає, що через особливості проведення церковної Реформації наприкінці XVI ст. на Британських островах встановився чіткий релігійний поділ: в Англії та Шотландії перемогу здобув протестантизм, щоправда, у двох різних його формах, тоді як Ірландія традиційно залишалася вірною католицизму. Отже, для створення сприятливих умов для британської єдності, на думку К. Расселла, слід було проводити виважену релігійну політику, аби забезпечити інтереси всіх трьох королівств. Однак у тодішніх умовах досить поширеним було уявлення про те, що "обов'язок держави полягає в тому, аби захищати правильну (вірну) релігію силою меча" [8, с. XXII], а це надавало державі широкі можливості у виборі методів для проведення своєї релігійної політики.

Прихильність Чарльза I до армініанізму та спроби його насильницького запровадження в Шотландії, а також стиль управління монарха своєю історичною Батьківщиною, – усе це спричинило конфлікт між королем та його шотландськими підданими і зробило Шотландію ситуативним союзником Англії в боротьбі з абсолютизмом. Однак якщо обрана Чарльзом I "армініанська" стратегія щодо уніфікації в загальнобританському контексті зазнала невдачі через опір Шотландії, то обрана англійським Парламентом за підтримки шотландських ковенантерів "кальвіністська" стратегія досягнення цієї ж британської єдності повністю довела свою неієддатність через опір Ірландії [7, с. 531].

Повстання шотландських ковенантерів в 1637 р. та Ірландське повстання 1641 р. К. Расселл пропонує розглядати як наочне підтвердження загальнобританського виміру кризи. Перебіг подій під час шотландського повстання сприяв зміцненню позицій англійського Парламенту в боротьбі проти абсолютизму. Внаслідок ухваленого ним "Трирічного Акту" (15 лютого 1641) та "Акту проти саморозпуску" (10 травня 1641) Парламент отримав такі повноваження, які до того часу він ніколи не мав.

Аналіз матеріалів про ірландське повстання дозволив К. Расселлу простежити також й "ірландський слід" у загальнобританській кризі [3]. Головний акцент історик зробив на тому, що саме через події в Ірландії Чарльз I не зміг "приборкати" англійський Парламент або розпустити його, оскільки події в Ірландії трактувалися парламентаріями як "папістська змова", "рука папи", що розглядалося як реальна загроза національній безпеці Англії.

Дослідження процесів в Англії, Шотландії та Ірландії в 40-ві рр. XVII ст. К. Расселл підпорядковує ключовій тезі: "у багатоскладових королівствах двоє – це компанія, але троє – це вже натовп" [8, с. XXV]. Саме цей принцип, на його думку, найкраще пояснює вибір ситуативних союзників, дозволяє проаналізувати динаміку й особливості тогочасних процесів, дає можливість простежити подальші шляхи досягнення британської єдності.

Отже, у низці наукових публікацій відомого британського історика К. Расселла, які з'явилися протягом 90-х рр. XX ст., представлено оригінальний погляд на події національної історії першої половини XVII ст. Використовуючи системний підхід, історик вдалося через аналіз проблеми багатоскладового королівства створити цілісну концепцію пояснення джерел кризи, яка охопила Британські острови в цей період. Запропонована К. Расселлом інтерпретація подій дозволяє на матеріалі першої половини XVII ст. простежити складний процес становлення британської єдності.

1. Richardson R.C. The Debate on the English Revolution: Revisited. – 2nd edn. – L., 1988.
2. Russell C. The Anglo-Scottish Union, 1603–1643: A Success? // Religion, Culture and Society in Early Modern Britain. Essays in Honour of Patrick Collinson / Ed. by A. Fletcher, P. Roberts. – Cambridge, 1994.
3. Russell C. The British Background to the Irish Rebellion of 1641 // Russell C. Unrevolutionary England, 1603–1642. – L., 1990.
4. Russell C. The British Problem and the English Civil War // Russell C. Unrevolutionary England, 1603–1642. – L., 1990.
5. Russell C. The Catholic Wind // Russell C. Unrevolutionary England, 1603–1642. – L., 1990.
6. Russell C. The Causes of the English Civil War: The Ford Lectures Delivered in the University of Oxford 1987–1988. – Oxford, 1991.
7. Russell C. The Fall of the British Monarchies 1637–1642. – Oxford, 1992.
8. Russell C. Unrevolutionary England, 1603–1642. – L., 1990.